

DAMIAN DRABIK

<https://orcid.org/0000-0001-5166-7532>

Uniwersytet Wrocławski, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii

Problematyka zamiaru a zabójstwo pod wpływem silnego wzburzenia usprawiedliwionego okolicznościami (art. 148 § 4 k.k.)

The issue of intent of homicide under the influence of intense agitation justified by the circumstances (article 148 § 4 of the penal code)

ABSTRAKT: Celem artykułu jest przybliżenie problematyki zamiaru, jaki towarzyszy sprawcy popełniającemu przestępstwo z art. 148 § 4 k.k., czyli zabójstwo pod wpływem silnego wzburzenia usprawiedliwionego okolicznościami. Omówiono specyfikę tego przestępstwa, zarówno wyjaśniając pojęcie silnego wzburzenia (afektu), jak i przybliżając poglądy na temat okoliczności, które mogą usprawiedliwiać działanie w tym stanie. W dalszej części pracy wyjaśniono specyfikę różnych postaci zamiaru, które znane są polskiemu prawu karnemu. Dokonana analiza obejmuje: zamiar bezpośredni (*dolus directus*), zamiar ewentualny (*dolus eventualis*), zamiar nagły (*dolus repentinus*) oraz zamiar przemyślany (*dolus premeditatus*). Przedstawiono zarówno poglądy przedstawicieli prawa karnego, jak i bogate orzecznictwo sądowe, odnoszące się do próby wyjaśnienia, czy możliwe jest popełnienie przestępstwa z art. 148 § 4 k.k. w każdym z wymienionych zamiarów, a jeśli tak, to w jaki sposób kształtują się procesy psychiczne sprawcy tego przestępstwa w każdej z tych sytuacji oraz jaka motywacja może mu towarzyszyć.

SŁOWA KLUCZOWE: zabójstwo, silne wzburzenie, zamiar, prawo karne, afekt

ABSTRACT: The aim of this article is to present the issue of intention, which accompanies a perpetrator committing a crime under art. 148 § 4 of the penal code – homicide under the influence of intense agitation justified by the circumstances. The content discusses the specifics of this crime, referring both to the explanation of the concept of strong agitation (affect) and to the approximation of views on the circumstances that may justify acting in this state. The subject of the further part of the article is to explain the specificity of different forms of intention which are known to the Polish

criminal law. The analysis includes direct intention (*dolus directus*), eventual intention (*dolus eventualis*), sudden intention (*dolus repentinus*) and premeditated intention (*dolus premeditatus*). The views of both representatives of criminal law and a wealth of judicial decisions are presented, which relate to attempts to clarify whether it is possible to commit the offence of art. 148 § 4 of the penal code in each of the mentioned intentions, and if so, how the mental processes of the perpetrator of this offence are shaped in each of these situations and what motivation may accompany it.

KEYWORDS: murder, intense agitation, intention, criminal law, affect

1. Wstęp

Rozdział XIX obecnie obowiązującego kodeksu karnego¹, w którym stypizowane zostały przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu, oprócz zabójstwa w typie podstawowym (art. 148 § 1 k.k.) zawiera w swej strukturze kilka typów zmodyfikowanych tego przestępstwa, zarówno kwalifikowanych (art. 148 § 2 k.k., art. 148 § 3 k.k.), jak i uprzywilejowanych (art. 148 § 4 k.k., art. 149 k.k., art. 150 k.k.). Wśród typów z drugiej grupy znajduje się znane polskiemu ustawodawstwu² zabójstwo pod wpływem silnego wzburzenia usprawiedliwionego okolicznościami (art. 148 § 4 k.k. w brzmieniu: „kto zabija człowieka pod wpływem silnego wzburzenia usprawiedliwionego okolicznościami, podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10”). Przepis ten jest kontrowersyjny na wielu płaszczyznach – przede wszystkim dyskusji podlegają kwestie dotyczące samego pojęcia silnego wzburzenia (silnego wzruszenia na gruncie kodeksu karnego z 1932 r.), jak i okoliczności, które usprawiedliwiają działanie w jego stanie. Jednakże nie mniej interesująca wydaje się problematyka zamiaru, z jakim działa sprawca realizujący znamiona przestępstwa z art. 148 § 4 k.k., a w szczególności próba odpowiedzi na pytanie, czy można wyróżnić jedną ze znanych doktrynie prawa karnego postaci zamiaru, najbardziej „odpowiadającą” przestępstwu będącemu przedmiotem analizy w niniejszym artykule.

2. Specyfika przestępstwa z art. 148 § 4 k.k.

Pomimo że pojęcie „silne wzburzenie” jest pojęciem kodeksowym, można je analizować na wielu płaszczyznach. W jego skład wchodzi bowiem przesłanka psy-

¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2021 r., poz. 2345).

² Tzw. zabójstwo z afektu znalazło się zarówno w kodyfikacji karnej z 1932 r. (Dz.U. z 1932 r., nr 60, poz. 571; art. 225 § 2 otrzymał brzmienie: „kto zabija pod wpływem silnego wzruszenia, podlega karze więzienia do lat 10”), jak i w ustawie z 1969 r. (Dz.U. z 1969 r., nr 13, poz. 94; art. 148 § 2 tej ustawy o treści: „kto zabija człowieka pod wpływem silnego wzburzenia usprawiedliwionego okolicznościami, podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10”).

chologiczna odnosząca się do afektu fizjologicznego, a także element prawno-społeczny nawiązujący do ustalenia przyczyn, które afekt spowodowały, jak również do próby jego uzasadnienia, będącego swego rodzaju usprawiedliwieniem sprawcy. Problematyka stanu silnego wzburzenia może być zatem przedmiotem analizy nauki prawa, psychologii oraz psychiatrii, socjologii, wiktymologii czy nauki o moralności³. Wspomniana przesłanka psychologiczna odgrywa niezwykle istotną rolę, gdyż na niej opiera się odpowiedzialność karna sprawcy i ewentualne przypisanie mu odpowiedzialności za zabójstwo w typie uprzywilejowanym – stanowi ona „rdzeń” omawianego przepisu. Silne wzburzenie, przywołane w jego treści, oznacza bowiem taki stan psychiczny, kiedy procesy emocjonalne zyskują przewagę nad intelektem⁴, które to stwierdzenie ugruntowane jest również w judykaturze⁵. Stan ten sprawia, że sprawca popełnia zabójstwo, którego by się nie dopuścił, gdyby nie był silnie wzburzony⁶. Afekt, w którym działa, charakteryzowany jest jako krótkotrwałe i gwałtowne wyładowanie emocjonalne⁷. Krystyna Daszkiewicz do opisu tego stanu użyła następujących określeń: „gwałtowny wybuch, wybuch emocjonalny, poryw emocjonalny, wstrząs emocjonalny, eksplozja afektywna, reakcja wybuchowa, reakcja krótkiego spięcia, szok emocjonalny, uniesienie, pasja, furia”⁸.

Warto również doprecyzować różnice pomiędzy afektem fizjologicznym a afektem patologicznym, gdyż jedynie ten pierwszy będzie odnosił się do pojęcia silnego wzburzenia z art. 148 § 4 k.k. Afekt patologiczny, w przeciwieństwie do fizjologicznego, rzadko można zestawić w pewnym współmiernym i zrozumiałym stosunku z przyczynami, które go wywołały. Także rozwój i przebieg procesu w stanie afektu patologicznego odbywa się odmiennie niż w przypadku afektu fizjologicznego – zazwyczaj jego przebieg jest znacznie szybszy, występują głębsze zaburzenia świadomości oraz większe nasilenie reakcji emocjonalnych, a podejmowane czynności częściej charakteryzują się większą gwałtownością i brutalnością. Po zakończeniu działania, które zostało wywołane przez afekt patologiczny, osoba jest bardziej wyczerpana fizycznie i psychicznie, a ponadto występują u niej luki pamięciowe, których na próżno szukać

³ J. Pobocho, *Aspekty psychiatryczne, psychologiczne i prawne stanu silnego wzburzenia*, „Palestra” 1993, nr 7–8 (427–428), s. 31.

⁴ S. Cora, *Zabójstwo pod wpływem silnego wzburzenia w świetle prawa i psychologii*, „Nowe Prawo” 1973, nr 7–8 (325), s. 1026.

⁵ Wyrok SN z dnia 13 stycznia 1956 r., IV K 1028/55, OSNCK 1956/3/38; wyrok SN z dnia 11 grudnia 1978 r., II KR 268/78, Lex nr 17123; wyrok SN z dnia 28 listopada 1988 r., II KR 274/88, Lex nr 63909; wyrok SA we Wrocławiu z dnia 11 marca 2016 r., II AKa 6/16, Lex nr 2025530; wyrok SA w Białymstoku z dnia 18 lipca 2019 r., II AKa 119/19, Lex nr 2766154.

⁶ W. Świda, *Prawo karne*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1989, s. 417.

⁷ F. Rosengarten, *Zabójstwo w afekcie*, „Nowe Prawo” 1975, nr 4 (346), s. 527.

⁸ K. Daszkiewicz, *Przestępstwa z afektu w polskim prawie karnym*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1982, s. 11.

w wypadku następstw afektu fizjologicznego⁹. Janusz Heitzman podkreśla, że do zaburzeń świadomości w przypadku afektu patologicznego dochodzi zarówno w aspekcie ilościowym, jak i jakościowym. Przyjmuje się, że jest on następstwem patologicznego podłoża, a jego konsekwencją często może być zniesienie zdolności rozpoznania znaczenia popełnionego w tym czasie czynu i pokierowania swoim postępowaniem, czyli wyłączenie poczytalności, chociaż niewykluczona jest również sytuacja, że dojdzie jedynie do jej ograniczenia. Afekt fizjologiczny natomiast stanowi reakcję fizjologiczną na sytuację, która go wywołała, a zatem traktować go można jako niebędący chorobą i zaburzeniem psychicznym stan nagłego wyładowania emocjonalnego, w trakcie trwania którego procesy intelektualne pozostają „w cieniu” procesów emocjonalnych, a te z kolei powodują zawężenie pola świadomości¹⁰. K. Daszkiewicz zwraca uwagę, że afekty patologiczne będą pojawiały się częściej u osób z organicznymi uszkodzeniami układu nerwowego lub mózgu, jednakże możliwe jest ich występowanie u osób zdrowych, co jednak stanowi sytuację wyjątkową¹¹.

Samo działanie pod wpływem silnego wzburzenia nie jest jednak wystarczające, aby przyjąć kwalifikację z art. 148 § 4 k.k., musi być ono bowiem usprawiedliwione okolicznościami, które odnosić się będą do szczególnej sytuacji motywacyjnej uzasadniającej jego powstanie, a tym samym niejako usprawiedliwiającej zachowanie sprawcy, który działa w stanie przekraczającym przeciętne zdenerwowanie¹². Nie sposób stworzyć zamkniętego katalogu sytuacji, które mogą usprawiedliwiać silne wzburzenie, jednakże w literaturze i orzecznictwie przedstawiono przykładowe okoliczności, które mogą to uczynić. W jednym z orzeczeń Sąd Najwyższy wskazał, że do uwarunkowań takich zaliczyć można: ustawiczne drażnienie, prowokowanie, zdradę małżeńską, ciężką obelgę lub posądzenie o czyn hańbiący, a zatem działania, które należy ocenić krytycznie w świetle zasad współżycia społecznego¹³. Henryk Popławski zalicza do nich prowokację ze strony ofiary i doznanie przez sprawcę krzywdy – z zastrzeżeniem, że reakcja sprawcy musi być do niej współmierna¹⁴. Maciej Tarnawski wskazuje, że za okoliczność usprawiedliwiającą silne wzburzenie można przyjąć prowokację pokrzywdzonego, o ile dowieść można, iż to właśnie w jej następstwie

⁹ A. Gubiński, *Zabójstwo pod wpływem silnego wzruszenia*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1961, s. 61.

¹⁰ J. Heitzman, *Stres w etiologii przestępstw agresywnych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2002, s. 144.

¹¹ K. Daszkiewicz, *Przestępstwa z afektu...*, s. 27.

¹² Wyrok SN z dnia 5 sierpnia 1971 r., IV KR 144/71, OSNKW 1972/1/8; wyrok SA w Szczecinie z dnia 21 grudnia 2017 r., II AKA 165/17, Lex nr 2493630.

¹³ Wyrok SN z dnia 30 listopada 1972 r., I KR 243/72, OSNKW 1973/6/78.

¹⁴ H. Popławski, *Okoliczności usprawiedliwiające stan silnego wzburzenia i nie usprawiedliwiające go*, „Palestra” 1981, nr 1 (277), s. 55.

nastąpiło silne wzburzenie¹⁵. Ten sam autor stwierdza ponadto, że zabójstwo pod wpływem silnego wzburzenia może być konsekwencją sytuacji stresowej, w której działa sprawca, jeśli stan ten spowodowany jest konfliktem pomiędzy nim a ofiarą¹⁶. Jerzy Pobocho, analizując okoliczności mogące zainicjować stan silnego wzburzenia, wymienia: napad, głęboką urazę, sytuację „nie do zniesienia”, która odnosi się do kwestii prawnych, kulturowych czy moralnych. Autor ten zwraca uwagę również na konflikt sprawcy z ofiarą, a także pojawienie się u tego pierwszego frustracji będącej konsekwencją istnienia przeszkody uniemożliwiającej realizację istotnych planów¹⁷. W orzecznictwie powszechne jest stanowisko, że zdrada seksualna ze strony partnera to sytuacja, która może powodować stan silnego wzburzenia¹⁸, problematyka ta poruszana jest też w literaturze¹⁹. Są to oczywiście okoliczności jedynie przykładowe, natomiast nie powinno budzić wątpliwości, że nie jest możliwe wystąpienie u sprawcy stanu silnego wzburzenia bez jakiegokolwiek aktywności ze strony pokrzywdzonego²⁰.

3. Zamiar bezpośredni (*dolus directus*)

Przestępstwo z art. 148 § 4 k.k. może być popełnione jedynie umyślnie, a zatem, zgodnie z art. 9 k.k., sprawca musi mieć zamiar jego popełnienia, to jest chcieć je popełnić (zamiar bezpośredni), lub przewidywać możliwość jego popełnienia, godzić się na nastąpienie skutku (zamiar ewentualny). Władysław Wolter, pisząc o zamiarze bezpośrednim, stwierdził, że jest to „czystej krwi wola człowieka popełnienia czynu zabronionego”²¹. Automatyczne przyjęcie, że każdy sprawca zabójstwa pod wpływem silnego wzburzenia usprawiedliwionego okolicznościami działał w zamiarze bezpośrednim, może budzić wątpliwości – założenie to wydaje się nieco „krótkowzroczne”. Z zamiarem tym wiąże się bowiem świadomość ukierunkowania podmiotu na realizację określonego w typie czynu zabronionego stanu rzeczy²², co powtarzane jest

¹⁵ M. Tarnawski, *Zabójstwo uprzywilejowane w ujęciu polskiego prawa karnego*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 1981, s. 60.

¹⁶ M. Tarnawski, *Z problematyki motywacji sprawcy zabójstwa pod wpływem silnego wzburzenia (art. 148 § 2 k.k.)*, „Ruch Prawniczy, Socjologiczny i Ekonomiczny” 1981, nr 2, s. 178.

¹⁷ J. Pobocho, *Aspekty psychiatryczne...*, s. 31.

¹⁸ Wyrok SN z dnia 8 października 1986 r., II KR 282/86, Lex nr 17782; wyrok SA w Katowicach z dnia 30 marca 1995 r., II AKr 26/95, OSA 1996/11-12/46; wyrok SA w Katowicach z dnia 5 czerwca 2003 r., II AKa 183/03, OSA 2004/4/20.

¹⁹ S. Pikulski, *Zabójstwo z zazdrości*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1991, s. 99-111.

²⁰ Wyrok SA w Katowicach z dnia 19 października 2018 r., II AKa 448/18, Lex nr 2635183.

²¹ W. Wolter, *Nauka o przestępstwie*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1973, s. 125.

²² K. Buchała, A. Zoll, *Polskie prawo karne*, Wydawnictwa Prawnicze PWN, Warszawa 1997, s. 157.

również w najnowszym orzecznictwie Sądu Najwyższego²³. Świadomość definiować można jako wewnętrzną reprezentację rzeczywistości, która umożliwia człowiekowi zrozumienie, jak prezentuje się otaczający go świat oraz jak jego obraz będzie zmienił się w perspektywie bliższej i dalszej. W przypadku realizacji przez podmiot znamion typu czynu zabronionego nie będziemy mówić oczywiście o tym, że powinien on wyobrazić sobie wszystkie wymiary i aspekty rzeczywistości, ale jedynie te, które związane są z zachowaniem prowadzącym do dokonania przestępstwa²⁴. Nie można czegoś chcieć bez uświadomienia sobie przedmiotu tej chęci, a żeby świadomość zaktualizowała się poprawnie, niezbędne jest wystąpienie okoliczności, które tego procesu nie zakłóca, jak np. brak stresu czy odpowiednia sprawność intelektualna²⁵. Biorąc pod uwagę specyfikę sytuacji, w jakiej działa sprawca przestępstwa stypizowanego w art. 148 § 4 k.k., można zastanawiać się, czy będzie on wówczas w stanie myśleć racjonalnie i mieć świadomość tego, co czyni. Często bowiem zdarza się, że osoba dopiero po popełnieniu czynu i po ustaniu afektu zdaje sobie sprawę z tego, co nastąpiło, zauważając np. zakrwawione ręce²⁶. Bardzo silny afekt może powodować zachowania, których wzory zakodowane są w mózgu bardzo głęboko i uruchamiane bez udziału świadomości oraz woli. Zewnętrzne sterowanie możliwe jest poniżej progu świadomości, czyli uświadamiania sobie tego sterowania, lecz bez jego przeżywania. Wówczas dochodzi do sytuacji, w której mamy do czynienia z zachowaniem, jednakże pozbawionym sterowania wolitywnego²⁷. Bez wątplenia nie należy zakładać z góry wystąpienia zamiaru bezpośredniego u sprawcy, a bez dogłębnej analizy konkretnego przypadku trzeba ostrożnie podchodzić do przypisywania owego zamiaru.

4. Zamiar ewentualny (*dolus eventualis*)

Pogląd, że przestępstwo z art. 148 § 4 k.k. można popełnić tylko w zamiarze bezpośrednim, jest dominujący, niejednolite są natomiast poglądy na temat realizacji znamion tego czynu w zamiarze ewentualnym. Wydaje się jednak, że z dogmatycz-

²³ Postanowienie SN z dnia 13 maja 2017 r., II KK 60/15, Lex nr 1755911; wyrok SN z dnia 24 października 2017 r., SDI 76/17, Lex nr 2428263.

²⁴ J. Giezek, *Świadomość sprawcy czynu zabronionego*, Wolters Kluwer, Warszawa 2013, s. 178.

²⁵ W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2011, s. 206–207.

²⁶ M. Budyn-Kulik, *Umysłność w prawie karnym i psychologii. Teoria i praktyka sądowa*, Wolters Kluwer, Warszawa 2015, s. 495.

²⁷ K. Buchała, *Niektóre problemy zabójstwa pod wpływem silnego afektu*, „Palestra” 1987, nr 10–11 (358–359), s. 143.

nego punktu widzenia jest to możliwe, wszak treść przepisu art. 148 § 4 k.k. takiej sytuacji nie wyklucza²⁸.

Marian Cieślak nie kwestionuje takiej możliwości, a podważanie jej nazywa nieporozumieniem, stojąc na stanowisku, że działanie z zamiarem ewentualnym przy realizacji znamion omawianego przestępstwa będzie wręcz regułą. Wybuch afektywny powoduje, że sprawca nie panuje nad sobą i, działając impulsywnie, nie myśli o konsekwencjach swojego zachowania²⁹. K. Daszkiewicz z kolei stwierdza, że sprawcy omawianego przestępstwa działają z reguły z zamiarem bezpośrednim. Zamiar ewentualny będzie się tu odnosił do osób trzecich, które „przy okazji” mogą stać się ofiarami działania przestępczego popełnionego pod wpływem silnego wzburzenia. Autorka podaje przykład sprawcy, który podpala dom swojego sąsiada, działając pod wpływem afektu, natomiast jeżeli w domu tym znajdują się inne osoby, to ich los jest sprawcy obojętny i godzi się on na ich śmierć³⁰. Możliwe są również sytuacje, w których sprawca obejmuje swoją świadomością możliwość popełnienia innego czynu zabronionego w przypadku, kiedy dąży do zrealizowania założonego przez siebie przestępczego celu. Może wówczas dojść do dwóch sytuacji – alternacji (kiedy czyn uświadomiony jako możliwy zostanie popełniony zamiast czynu objętego zamiarem bezpośrednim) lub kumulacji (zaistnieje ona w momencie popełnienia obu czynów)³¹. Podany wcześniej przykład nie będzie się jednak odnosił do żadnej z tych sytuacji, gdyż dokonany przez sprawcę czyn jest tym, który obejmował zamiarem, zatem wykluczyć można sytuację alternacji. Mówiąc natomiast o kumulacji, odnosić ją tu można jedynie do skutków, gdyż obok założonego przez sprawcę celu (zniszczenie mienia) nastąpił inny (śmierć ludzi przebywających w domu), natomiast oba skutki wynikały z jednego czynu (podpalenie domu). Oddaje to w zasadzie istotę zamiaru ewentualnego, gdyż jest on zawsze połączony z innym zamiarem, z dążeniem do pewnego celu, który może mieć charakter prawnokarnie irrelevantny bądź relevantny. Człowiek nigdy nie decyduje się bowiem na jakieś zachowanie z tego tylko względu, że na coś się godzi – on zawsze czegoś chce. Jednak w związku z procesem motywacyjnym, który ukierunkowany jest na ten cel, może pojawić się świadomość, że obok tego, do czego sprawca zmierza bezpośrednio (lub nawet zamiast tego), wystąpi efekt niezamierzony wcześniej³².

²⁸ S. Pikulski, *Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu*, w: *Przestępstwa przeciwko dobrom indywidualnym*, t. 10, red. J. Warylewski, C.H. Beck, Warszawa 2012, s. 64.

²⁹ M. Cieślak, *Zabójstwo pod wpływem silnego wzburzenia*, w: *System prawa karnego. O przestępstwach w szczególności*, red. I. Andrejew, L. Kubicki, J. Waszczyński, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław 1985, s. 343.

³⁰ K. Daszkiewicz, *Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu. Rozdział XIX kodeksu karnego. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2000, s. 188–189.

³¹ M. Kowalewska-Łukuć, *Zamiar ewentualny w świetle psychologii*, Ars boni et aequi, Poznań 2015, s. 103.

³² W. Wolter, *Nauka o przestępstwie...*, s. 125–126.

Do kwestii tej odniósł się w jednym z orzeczeń Sąd Apelacyjny w Lublinie, stwierdzając, że zamiar ewentualny (wynikowy) występuje zawsze obok zamiaru bezpośredniego, gdyż każda aktywność człowieka ukierunkowana jest na jakiś cel³³. Możliwość działania w zamiarze ewentualnym sprawcy przestępstwa z art. 148 § 4 k.k. przyjął też Sąd Najwyższy, stwierdzając, że „przy działaniu sprawcy pod wpływem silnego wzburzenia ustalenie jego zakresu przewidywania i godzenia się lub niegodzenia na nastąpienie określonych skutków powinno wynikać nie tyle z wypowiedzi sprawcy, które nie zawsze – ze względu na jego stan psychiczny – można brać dosłownie, ile raczej użytych narzędzi i sposobu posłużenia się nimi, a przede wszystkim z motywów działania”³⁴. Jednak w innym orzeczeniu Sąd Najwyższy wykluczył możliwość dokonania czynu z art. 148 § 4 k.k. w zamiarze ewentualnym, gdyż proces psychofizjologiczny, który przebiega u sprawcy, ze względu na swoją gwałtowność sam stanowi o działaniu w zamiarze bezpośrednim – ograniczona zdolność poprawnego interpretowania rzeczywistości nie pozwala na podejmowanie przemyśleń w zakresie przewidywania czy godzenia się³⁵. Wydaje się jednak, że jest to pogląd błędny, gdyż jeśli przyjmie się koncepcję obojętności woli stworzoną przez W. Woltera, nie będzie konieczna żadna aktywność intelektualna sprawcy – w warunkach przewidywania możliwości popełnienia czynu zabronionego będzie miał miejsce taki stan psychiczny, który w żaden sposób nie będzie angażował woli. Sprawca w takim wypadku ani chce popełnić czyn zabroniony, ani nie chce go popełnić, jest zupełnie neutralny w stosunku do tego, z jakimi konsekwencjami może wiązać się jego zachowanie. Pomimo podobieństw do sytuacji, w której sprawcę cechuje zupełny brak woli (a zatem działa on nieumyślnie), w przypadku Wolterowskiej myśli chodzi o coś więcej, o działanie opierające się na dwóch zaprzeczeniach – sprawca ani chce, by tak, ani nie chce, by nie³⁶.

Mówiąc o obojętności woli, nie zderzamy się jednak z jedyną wykreowaną przez doktrynę prawa karnego koncepcją próbującą wyjaśnić istotę zamiaru ewentualnego. Kazimierz Buchała w wypracowanej przez siebie teorii prawdopodobieństwa zaznaczał, że zamiar ewentualny powstaje w specyficznej sytuacji motywacyjnej. Stanowi o tym fakt, że cel, do którego dąży sprawca, może zostać osiągnięty jedynie przy jednoczesnym zaistnieniu znacznego prawdopodobieństwa nastąpienia skutku ubocznego, które jest przez sprawcę uświadomione. W przypadku zamiaru ewentualnego sprawca nie stawia sobie realizacji znamion typu czynu zabronionego za cel i nie uznaje realizacji znamion za konieczne oraz nieuchronne następstwo dążenia do celu, natomiast ma świadomość dużego prawdopodobieństwa wystąpienia ubocznego

³³ Wyrok SA w Lublinie z dnia 11 lipca 2002 r., II AKa 143/02, OSA 2003/4/29.

³⁴ Wyrok SN z dnia 25 sierpnia 1971 r., IV KR 2/71, OSNKW 1972/1/9.

³⁵ Wyrok SN z dnia 15 września 1971 r., IV KR 181/71, Lex nr 21422.

³⁶ W. Wolter, *Nauka o przestępstwie...*, s. 127.

rezultatu zachowania oraz brak przekonania, że rezultat ten nie zostanie osiągnięty³⁷. Do kwestii prawdopodobieństwa przy zamiarze ewentualnym odnosił się również Jan Waszczyński, wskazując, że świadomość prawdopodobieństwa nastąpienia skutku nie może przybierać postaci jedynie jego możliwości. Stopień prawdopodobieństwa musi być na tyle wysoki, aby czynić działanie sprawcy ryzykownym przy uwzględnieniu konkretnych okoliczności popełnienia czynu³⁸. Przyjmując również tę koncepcję, nie wydaje się zasadne odrzucenie możliwości popełnienia czynu z art. 148 § 4 k.k. w zamiarze ewentualnym. Skoro za oś tej koncepcji można uznać świadomość sprawcy, że określony skutek nastąpi, to biorąc pod uwagę, iż co do zasady przyjmuje się, że przestępstwo to można zrealizować w zamiarze bezpośrednim, nic nie stoi na przeszkodzie, aby mogło ono zostać dokonane w zamiarze ewentualnym. Różnica w tym przypadku polegać będzie jedynie na stopniowaniu świadomości oczekiwania skutku przez sprawcę. W wypadku koncepcji prawdopodobieństwa, jeśli jest ono znaczne, to można przyjąć zamiar ewentualny³⁹.

Od strony negatywnej ujmuje zamiar ewentualny koncepcja obiektywnej manifestacji, która zakłada, że nie można mówić o *dolus eventualis* w przypadku, kiedy sprawca wykazał swoim zachowaniem chęć uniknięcia popełnienia czynu. Takie ujęcie jest niewątpliwie jej mankamentem, gdyż w zasadzie nie oddaje rzeczywistej istoty zamiaru ewentualnego. Jest to jednocześnie koncepcja, która raczej opiera się na dowodzeniu *dolus eventualis* niż na wyjaśnianiu jego sensu⁴⁰. Trudno próbować scharakteryzować kwestię popełnienia przestępstwa z art. 148 § 4 k.k. w zamiarze ewentualnym, przyjmując tę teorię, gdyż w okolicznościach, w których sprawca ma świadomość zrealizowania znamion czynu zabronionego i nie wykazuje woli jego uniknięcia, nie sposób przesądzić, że godzi się on na jego popełnienie.

5. Zamiar nagły (*dolus repentinus*)

Przestępstwo z art. 148 § 4 k.k. bez wątplenia uznać należy za przestępstwo sytuacyjne⁴¹, dokonywane w specyficznych okolicznościach, w anormalnej sytuacji psychicznej, będącej reakcją na niespodziewany bodziec. Można wyróżnić trzy fazy działania pod wpływem silnego wzburzenia. W fazie pierwszej następuje bardzo szybkie narastanie napięcia emocjonalnego, będące odpowiedzią na bodziec. Faza druga charakteryzuje się zrywem emocjonalnym połączonym z wyraźnym pobudzeniem

³⁷ K. Buchała, *Prawo karne materialne*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1989, s. 315.

³⁸ J. Waszczyński, *Jeszcze w sprawie zamiaru ewentualnego*, „Palestra” 1977, nr 5 (233), s. 77.

³⁹ K. Buchała, A. Zoll, *Polskie prawo...*, s. 162; M. Kowalewska-Lukuć, *Zamiar ewentualny...*, s. 55.

⁴⁰ M. Kowalewska-Lukuć, *Zamiar ewentualny...*, s. 67.

⁴¹ K. Daszkiewicz, *Przestępstwa z afektu...*, s. 36.

psychoruchowym, a zachowanie się sprawcy ma charakter nieoczekiwany, zaskakujący, zarówno dla obserwatora, jak i samego sprawcy. Faza ta wiąże się z zawężeniem strumienia świadomości, gdyż uwaga osoby działającej pod wpływem silnego wzburzenia ukierunkowana jest jedynie na sytuację, która wywołała reakcję, czego konsekwencją stanowi fragmentaryczność postrzegania. Do ataku służy zazwyczaj przedmiot przypadkowy, znajdujący się akurat „pod ręką”. W fazie trzeciej, będącej fazą „zejściową”, występuje znużenie, apatia, a sprawca zazwyczaj krytycznie ocenia swoje zachowanie. Nie stanowią wyjątku próby udzielenia pomocy ofierze, poinformowania o czynie osób trzecich lub organów ścigania⁴².

Biorąc pod uwagę przedstawione rozważania, wydaje się, że najbardziej „odpowiednim” zamiarem w kontekście art. 148 § 4 k.k. jest forma zamiaru bezpośredniego, którą w doktrynie i orzecznictwie nazwano zamiarem nagłym – kształtuje się on w psychice sprawcy szybko, ale równie szybko po jego wykształceniu się sprawca przystępuje do działania⁴³. Zamiar ów charakteryzuje się tym, że sprawca działający pod jego wpływem, odczuwając chęć popełnienia czynu zabronionego, nie planuje go wcześniej i nie myśli o sposobie działania, ale podejmuje realizację natychmiast, będąc pod wpływem silnego bodźca⁴⁴ – obejmuje świadomością swoje przestępcze działanie, jednakże nie rozważa jego szczegółów⁴⁵. Jak stwierdził Sąd Najwyższy w jednym z orzeczeń, „zamiar nagły powstaje raptownie, bez rozważenia przez sprawcę okoliczności przemawiających za czynem i przeciwko temu czynowi”⁴⁶.

Mechanizm powstawania afektu polega tutaj na gwałtownej reakcji będącej następstwem silnych, nieoczekiwanych i mających dla sprawcy subiektywne znaczenie bodźców. Generują one sytuację, w której osoba owładnięta jest natychmiastową chęcią działania przeciwko temu, kto wywołał ten stan⁴⁷. Przyjmuje się, że musi zaistnieć kilka warunków jednocześnie, aby można było mówić o czynie popełnionym w zamiarze nagłym. Pierwszy to krótki czas powstania zamiaru, który zależał będzie od wielu czynników, jak np. rodzaj bodźca wyzwalającego zamiar, właściwości sprawcy, głównie odnoszące się do jego temperamentu i charakteru, stosunek sprawcy do ofiary, a także warunki osobiste, np. stan zdrowia. Drugi z czynników to natychmiastowa realizacja zamiaru, a zatem powzięcie zamiaru musi dzielić od jego realizacji nieznaczny odcinek czasu. Sprawca powinien zareagować bezzwłocznie,

⁴² J. Pobocho, *Aspekty psychiatryczne...*, s. 32–33.

⁴³ K. Daszkiewicz, *Zamiar nagły (dolus repentinus) w polskim prawie karnym*, „Palestra” 1968, nr 4 (124), s. 52.

⁴⁴ Wyrok SA w Krakowie z dnia 22 listopada 2012 r., II AKa 184/12, Lex nr 1264353.

⁴⁵ Postanowienie SA w Rzeszowie z dnia 23 grudnia 1993 r., II AkR 101/93, Lex nr 31110.

⁴⁶ Wyrok SN z dnia 26 stycznia 1966 r., IV KR 222/65, OSNKW 1966/8/82.

⁴⁷ M. Budyn-Kulik, *Zabójstwo tyrana domowego. Studium prawnokarne i wiktymologiczne*, Oficyna Wydawnicza Verba, Lublin 2005, s. 180.

na tyle, że granica pomiędzy powstaniem zamiaru a jego realizacją może się wręcz zacierać. Drastycznie ograniczony czas decyzji to trzeci z czynników, odnoszący się do niemożności przemyślenia przez sprawcę swojego zachowania, a nie do sytuacji, kiedy nie chce on tego zrobić. Komplet czynników dopełnia działanie w sytuacji trudnej, a więc w takich warunkach, które znacząco obciążają psychikę sprawcy, upośledzając możliwość poprawnego przetwarzania informacji⁴⁸.

Istotną rolę w przypadku powzięcia zamiaru przez sprawcę będą odgrywały jego właściwości osobiste. Wyróżnić tutaj można doświadczenie konkretnej osoby, sposoby reagowania, które zostały wytworzone w związku z wcześniejszymi doświadczeniami, lub istniejące związki skojarzeniowe. Wszystkie te cechy stanowią konglomerat, od którego zależy rodzaj i charakter reakcji, wszystkie one „opracowują” bodziec, czego wynikiem jest konkretne zachowanie⁴⁹. Znaczenie w przypadku powstania wybuchu afektywnego może mieć również poziom neurotyczności danej osoby, a także jej odporność na stres⁵⁰. Ocena, czy sprawca, nagle podejmując zamiar popełnienia czynu zabronionego, działał pod wpływem silnego wzburzenia, nie powinna ograniczać się jedynie do kryteriów leżących poza sprawcą, ale należy też brać pod uwagę jego predyspozycje psychiczne, cechy charakteru czy odchylenia od normy w sferze emocjonalnej i intelektualnej⁵¹. Tak kompleksowe ujęcie sytuacji (odnoszące się zarówno do okoliczności egzogennych, jak i endogennych) wydaje się słuszne i może pozwolić na prawidłową ocenę tego, czy sprawca rzeczywiście działał pod wpływem silnego wzburzenia oraz czy okoliczności, które spowodowały afekt, mogą go usprawiedliwić.

Odmianą zamiaru nagłego, która bez wątpienia zasługuje na uwzględnienie, jest zamiar afektywny (*affectdolus*). W swojej strukturze zawiera on wszystkie cztery komponenty zamiaru nagłego, które zostały przedstawione we wcześniejszej części artykułu, natomiast kryterium różnicującym *affectdolus* od *dolus repentinus* jest działanie pod wpływem afektu, którego zamiar nagły nie wymaga. Charakter zamiaru afektywnego wskazuje na to, że przyjęcie kwalifikacji czynu jako dokonanego z afektu może mieć miejsce jedynie wówczas, kiedy sprawca powziął zamiar popełnienia przestępstwa pod wpływem afektu i bezzwłocznie podjął się jego realizacji⁵². Propozycja wyodrębnienia postaci zamiaru ze względu na stan afektu nie jest bynajmniej propozycją współczesną, albowiem już w latach 20. XX w. Władysław M. Borowski wskazywał na istnienie *dolus impetus* i stał na stanowisku, że jest on znamieny dla

⁴⁸ K. Daszkiewicz, *Przestępstwa z afektu...*, s. 132–133; wyrok SA we Wrocławiu z dnia 15 listopada 2018 r., II AKa 317/18, Lex nr 2609641.

⁴⁹ S. Cora, *Zabójstwo pod wpływem...*, s. 1028.

⁵⁰ *Ibidem*, s. 1034.

⁵¹ Wyrok SN z dnia 12 stycznia 1977 r., II KR 228/76, OSNKW 1997/4-5/39.

⁵² K. Daszkiewicz, *Przestępstwa z afektu...*, s. 136–137.

przestępstw popełnionych w uniesieniu, w przeciwieństwie do „zwykłego” zamiaru nagłego, w przypadku którego sprawca działa bez uniesienia, natomiast natychmiast podejmuje zamiar popełnienia czynu⁵³.

6. Zamiar przemyślany (*dolus premeditatus*)

Bardziej kontrowersyjną postacią zamiaru w odniesieniu do zabójstwa pod wpływem silnego wzburzenia usprawiedliwionego okolicznościami jest zamiar przemyślany, traktowany najczęściej jako przeciwieństwo zamiaru nagłego. Już Juliusz Makarewicz twierdził, że silne wzburzenie (wzruszenie na gruncie kodeksu karnego z 1932 r.) może być wynikiem długiego procesu duchowego, a nie jedynie efektem nagłego postanowienia. Jako przykłady podał dwie sytuacje. Pierwsza dotyczy kobiety, która nie jest już w stanie znieść alkoholizmu męża oraz konsekwencji tego stanu rzeczy (roztrwania zarobionych pieniędzy oraz brutalnego traktowania). Pod wpływem kolejnej awantury sięga więc po rewolwer i pozbawia małżonka życia. Drugi z przykładów odnosi się do mężczyzny od lat zdradzanego przez żonę, który realizuje w końcu plan polegający na zabiciu jej oraz jej kochanka. Plan ten zrodził się w jego głowie już dawno, lecz odkładał jego wykonanie. J. Makarewicz uważał, że w obu tych przypadkach miało miejsce działanie pod wpływem silnego wzburzenia⁵⁴. Pogląd ten podziela Stanisław Pławski, który twierdzi, że nie wyklucza działania pod wpływem silnego wzburzenia długi okres pomiędzy powzięciem zamiaru a dokonaniem czynu, jeżeli czyn ten był wynikiem nagromadzonych uczuć, które ostatecznie spowodowały wybuch. Sprawca może bowiem powziąć zamiar, będący wynikiem doznawanej krzywdy, a samo myślenie o dokonaniu czynu nie musi być efektem chłodnej rozważki. Może świadczyć o wahaniu się oraz istnieniu oporu. Walka procesów o charakterze intelektualnym czy wolicjonalnym może być rozciągnięta w czasie⁵⁵. Na stanowisku, że nie można wykluczyć sytuacji, w której sprawca działający pod wpływem silnego wzburzenia myślał już wcześniej nad pozbawieniem ofiary życia, stoi również M. Cieślak, stwierdzając, że afekty są stanami, które mogą być powtarzalne, a zatem jest możliwa sytuacja, w której zamiar będzie konsekwencją pierwszego afektu, a w wyniku tego zamiaru w wyobraźni przyszłego sprawcy zarysuje się (już „na chłodno”) plan. Nie będzie on go jednak realizował do czasu kolejnego

⁵³ W.M. Borowski, *Zabójstwo w uniesieniu*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1926, nr 27, s. 365–371; K. Daszkiewicz, *Przestępstwo z premedytacją*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1968, s. 92.

⁵⁴ J. Makarewicz, *Kodeks karny z komentarzem*, Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, Lwów 1935, s. 395.

⁵⁵ S. Pławski, *Przestępstwa przeciwko życiu*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1963, s. 164.

afektu, którego wybuch spowoduje działanie według tego planu. Inna sytuacja może przedstawiać się następująco – zamiysł popełnienia czynu nie powstanie w wyniku działania afektu, ale będzie konsekwencją konfliktu, który za jakiś czas doprowadzi do zabójstwa. Przykładem może być sytuacja, kiedy ktoś ustawicznie szykanowany i prowokowany w końcu dochodzi do wniosku, że nie jest w stanie tego dłużej znieść i tym samym na wypadek kolejnej prowokacji zaopatruje się w narzędzie walki. Do prowokacji rzeczywiście dochodzi, powoduje ona silny wybuch (afekt), w wyniku którego sprawca, używając wcześniej przygotowanego narzędzia, pozbawia życia ofiarę⁵⁶.

Przeciwnie stanowisko przyjmuje K. Daszkiewicz, uznając, że nie jest możliwe popełnienie przestępstwa pod wpływem silnego wzburzenia w sytuacji, kiedy jego realizacja wymaga długiego czasu bądź czynności przygotowawczych⁵⁷. Kryspin Miodulski z kolei akcentuje istotę premedytacji, będącej spokojnym rozumowaniem przy powzięciu zamiaru. Tym samym wskazuje na to, że funkcja kontrolna rozumu zostaje zachowana, a jeśli tak, to odrzucić należy możliwość działania sprawcy pod wpływem silnego wzburzenia, gdyż możliwe jest ono jedynie wówczas, kiedy kontrolna funkcja intelektu jest zaburzona⁵⁸. Orzecznictwo również nie jest w tej kwestii zgodne. Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 29 września 1988 r. stwierdził, że „działanie z zamiarem przemyślanym z reguły uniemożliwia przyjęcie typu uprzywilejowanego zabójstwa w rozumieniu art. 148 § 2 k.k., gdyż przemyślenie wiąże się z refleksjami, co wyłącza przewagę czynników emocjonalnych”⁵⁹. W wyroku z dnia 5 czerwca 1979 r. Sąd Najwyższy wypowiedział się jednak w sposób odmienny, orzekając, że „nie sposób wyłączać silnego wzburzenia wtedy, gdy czyn poprzedzony był planowaniem go, a o jego popełnieniu zdecydowało ostatecznie panowanie emocji nad intelektem”⁶⁰. Podobne stanowisko zajął Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 12 grudnia 1973 r., w którym wskazał: „[...] nawet bowiem wcześniej powzięty zamiar zabójstwa, jego zaplanowanie i dokonanie z całą świadomością nie wyłącza przyjęcia, że sprawca działał pod wpływem silnego wzburzenia, jeżeli powziął on zamiar i zaplanował czyn w takim właśnie stanie, a nadto realizował go pod wpływem silnego wzburzenia, zaś wzburzenie to było usprawiedliwione okolicznościami”⁶¹.

Magdalena Budyn-Kulik stwierdza słusznie, że nie jest możliwe zastosowanie wobec sprawcy kwalifikacji z art. 148 § 4 k.k. w przypadku, kiedy powziął zamiar popełnienia zabójstwa pod wpływem silnego wzburzenia, natomiast w chwili

⁵⁶ M. Cieślak, *Zabójstwo pod wpływem...*, s. 344.

⁵⁷ K. Daszkiewicz, *Przestępstwa z afektu...*, s. 55.

⁵⁸ K. Miodulski, *Zabójstwo pod wpływem silnego wzruszenia*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1956, nr 1 (45), s. 35.

⁵⁹ Wyrok SN z dnia 29 września 1988 r., II KR 220/88, OSNKW 1989/1/9.

⁶⁰ Wyrok SN z dnia 5 czerwca 1979 r., III KR 81/79, Lex nr 17158.

⁶¹ Wyrok SN z dnia 12 grudnia 1973 r., IV KR 251/73, Biuletyn SN 1974/4-5/101.

poprzedzającej czyn nie znajdował się pod wpływem afektu. Autorka dokonuje jednak głębszej analizy sytuacji, które odnoszą się do planowania przez sprawcę zabójstwa z przepisu z art. 148 § 4 k.k. Wyróżnia dwie sytuacje:

1. Sprawca pod wpływem gromadzenia się przez dłuższy czas negatywnych emocji (narastanie afektu) w tym właśnie stanie podejmuje zamiar zabójstwa, a następnie realizuje go zgodnie z planem. W tym przypadku można mówić o dwóch wariantach:
 - a) sprawca dokonuje czynu „na chłódno”, w których to okolicznościach nie ma możliwości przyjęcia, że zabójstwa dokonano pod wpływem silnego wzburzenia, gdyż nie istniało ono w trakcie realizowania znamion typu czynu zabronionego;
 - b) sprawca dokonuje realizacji planu, natomiast impulsem do działania jest nieoczekiwany bodziec. W tym wariancie możliwe jest przypisanie sprawcy kwalifikacji z art. 148 § 4 k.k., jednak tylko w takiej sytuacji, kiedy plan nie był skomplikowany, wieloelementowy, ale ramowy, a sprawca zautomatyzował kolejne czynności, które musiał wykonać, aby go zrealizować.
2. Sprawca pod wpływem narastania afektu podejmuje zamiar, który wiąże się z planowaniem czynu, jednakże ostatecznie popełnia go w sposób inny od zaplanowanego. Tutaj również możliwe są dwa podobne warianty:
 - a) sprawca dokonuje czynu „na chłódno”, co uniemożliwia przyjęcie, że działał pod wpływem silnego wzburzenia;
 - b) sprawca działa pod wpływem nagłego bodźca, co nie stoi na przeszkodzie, aby odpowiadał on za zabójstwo pod wpływem silnego wzburzenia usprawiedliwionego okolicznościami⁶².

W tym miejscu warto odnieść się do pojęcia narastania afektu (afektu trwałego), gdyż sytuacja taka może być sprzężona z wcześniejszym planowaniem dokonania czynu i działaniem w zamiarze przemyślanym. K. Daszkiewicz zdecydowanie wyklucza możliwość istnienia afektu trwałego, stwierdzając, że u podłoża afektów mogą leżeć procesy emocjonalne cechujące się długim czasem trwania, natomiast sam afekt, ze względu na swą intensywność, jest procesem krótkotrwałym⁶³. Podobne stanowisko zajął Paweł Horoszowski, który wykluczał długi czas trwania afektu ze względu na to, że jest on „gwałtownym zaburzeniem życia psychicznego”⁶⁴. Nie sposób nie zgodzić się z poglądem, że afekt jest reakcją krótkotrwałą, natomiast uwzględniając, iż pojęcia „afekt trwały” lub „afekt narastający” stanowią pewnego rodzaju skrót myślowy, można odnosić je do sytuacji, w której reakcja będąca następstwem wybuchu afektywnego poprzedzona jest narastaniem negatywnych

⁶² M. Budyn-Kulik, *Zabójstwo tyrana...*, s. 186–187.

⁶³ K. Daszkiewicz, *Przestępstwa z afektu...*, s. 47–48.

⁶⁴ P. Horoszowski, *Zabójstwo z afektu*, Trzaska, Evert i Michalski, Warszawa 1947, s. 46.

uczuć. Używając tych określeń, wskazuje się fazy poprzedzające wybuch, który sam w sobie jest gwałtowny i długotrwały⁶⁵. Określenia te można traktować jako swego rodzaju przenośnię odnoszącą się do napiętrzenia się stanów uczuciowych, które w szczególnych warunkach, będących splotem sprzyjających okoliczności, mogą doprowadzić do wybuchu afektywnego⁶⁶. Podobne stanowisko zajął również Sąd Najwyższy⁶⁷.

Z narastaniem afektu i reakcją będącą jego konsekwencją związane jest pojęcie „ostatnia kropla przepełniająca czarę”. Oznacza ono, że w pewnym momencie napięcie emocjonalne jest już tak duże, że wystarczy może nawet pozornie błahy bodziec, aby wyzwolić reakcję⁶⁸. Dla obserwatora z zewnątrz bodziec ten może być niedostrzegalny lub postrzegany jako zupełnie nieemocjonalny⁶⁹. Wspomniane napięcie, jeżeli cechuje je długotrwałość, niewątpliwie ma wpływ na procesy intelektualne człowieka. Prowadzi ono do sytuacji, kiedy myślenie ogranicza się w zasadzie jedynie do tego, co dotyczy aktualnej emocji powodującej napięcie. Wytwarza się zatem proces błędnego koła, gdyż silna emocja koncentruje czynności intelektualne na treściach z nią związanych, czego konsekwencją jest wzrost nasilenia tej emocji. Można więc stwierdzić, że w wyniku tego mechanizmu procesy intelektualne będą pełniły funkcję wyzwalaczy pobudzenia emocjonalnego, a nie kontrolerów procesów emocjonalnych, które mogą je w odpowiednim momencie wyhamować. Zważywszy na to, można stwierdzić, że człowiek znajdujący się w stanie długotrwałego napięcia emocjonalnego nie musi mieć większej swobody w zakresie rozważania możliwości działania niż człowiek będący pod wpływem nagłego, silnego bodźca⁷⁰.

7. Wnioski

Po przeprowadzeniu analizy trudno przyjąć jedną postać zamiaru, która najbardziej „pasuje” do czynu zabronionego stypizowanego w art. 148 § 4 k.k. Warto również zwrócić uwagę na fakt, że pojawiają się stanowiska, chociaż niezbyt liczne, iż osobie działającej pod wpływem afektu, ze względu na okoliczności, może w ogóle nie towarzyszyć zamiar pozbawienia życia drugiej osoby i można mieć wątpliwości co do tego, czy stypizowanie tego czynu w obecnej formie, bez wprowadzenia klauzuli

⁶⁵ M. Budyn-Kulik, *Zabójstwo tyrana...*, s. 176.

⁶⁶ A. Gubiński, *Zabójstwo pod wpływem...*, s. 25–26.

⁶⁷ Wyrok SN z dnia 22 czerwca 1977 r., V KR 73/77, OSNKW 1978/4-5/47.

⁶⁸ Wyrok SA w Białymstoku z dnia 18 czerwca 2015 r., II AKa 95/15, Lex nr 1793791.

⁶⁹ M. Budyn-Kulik, *Zabójstwo tyrana...*, s. 177.

⁷⁰ S. Cora, *Zabójstwo pod wpływem...*, s. 1033.

nieumyślności, nie stanowi przeoczenia ustawodawcy⁷¹. Poruszył tę kwestię np. K. Buchała, stwierdzając, że „w sytuacji bardzo silnego wzburzenia w ogóle nie zachodzi normalny proces wyboru zachowania, lecz zewnętrzna aktywność w postaci agresji, dążenia do zniszczenia źródła zagrożenia, zostaje przejęta przez najstarsze ewolucyjne części mózgu, w rezultacie sprawca ani nie podejmuje decyzji woli, ani nie wybiera programu zachowania, ani też zewnętrzna aktywność nie jest rezultatem wolitywnego wyboru”⁷². W przypadku przyjęcia takiego stanowiska jednym z rozwiązań, według M. Budyn-Kulik, byłoby wprowadzenie do części ogólnej kodeksu karnego przepisu, który stanowiłby, że w wypadku, kiedy sprawca działa pod wpływem silnego wzburzenia usprawiedliwionego okolicznościami, nie popełnia czynu umyślnie⁷³.

Obecnie jednak nic nie wskazuje na to, aby do takich zmian doszło, wydaje się również, że nic nie stoi na przeszkodzie, aby przyjąć wszystkie przybliżone w niniejszym artykule postacie zamiaru jako możliwe przy realizacji znamion przestępstwa z art. 148 § 4 k.k. Nawet najbardziej kontrowersyjny w tym przypadku zamiar przemyślany jest możliwy, jednak należy wnikliwie ustalić, czy sprawca w momencie popełnienia czynu działał pod wpływem afektu (a nie jedynie pod jego wpływem powziął zamiar, ale działał po wygaszeniu silnego wzburzenia, będąc opanowanym). Sprezycować także trzeba, czy wybuch afektywny był współmierny do bodźca, jak również, czy okoliczności, które wpłynęły na powzięcie zamiaru, rzeczywiście dawały ku temu podstawy i z moralnego oraz społecznego punktu widzenia po części „usprawiedliwiały” sprawcę. Jest to o tyle ważne, że większość zabójstw popełnianych jest w wyniku zaskakującej sytuacji kryzysowej, wyzwalającej nagle, intensywne bodźce⁷⁴. Sprawcy zabójstw co do zasady (z wyłączeniem działających z motywów ekonomicznych) działają bez premedytacji, a ich czyn jest reakcją na nagle wyzwolony afekt⁷⁵, jednakże sytuacje, w której jest on usprawiedliwiony, należą do rzadkości.

Jak już wspomniano we wcześniejszej części niniejszej pracy, „rdzeniem” omawianego przepisu jest stan silnego wzburzenia, a więc przesłanka odnosząca się do działania ludzkiej psychiki, która jest niezwykle skomplikowanym i przecież ciągle jeszcze nie w pełni odkrytym konstruktem. W ocenie czynów będących konsekwencjami anormalnego funkcjonowania procesów psychicznych (a do takich bez

⁷¹ M. Budyn-Kulik, *Umyślność w prawie karnym...*, s. 495.

⁷² K. Buchała, A. Zoll, *Polskie prawo...*, s. 162.

⁷³ M. Budyn-Kulik, *Czy uprzywilejowany typ zabójstwa pod wpływem silnego wzburzenia jest potrzebny?*, w: *Zmodyfikowane typy przestępstw w teorii i praktyce sądowej*, red. J. Giezek, J. Brzezińska, Wolters Kluwer, Warszawa 2017, s. 316.

⁷⁴ J.K. Gierowski, M. Szaszkiwicz, *Osobowość i motywacja sprawców zabójstw*, w: *Zabójcy i ich ofiary. Psychologiczne podstawy profilowania nieznanymi sprawców zabójstw*, red. J.K. Gierowski, T. Jaśkiewicz-Obydzińska, Wydawnictwo Instytutu Ekspertyz Sądowych, Kraków 2002, s. 36.

⁷⁵ A. Szymusik, *Psychopatologia zabójstw*, „Folia Medica Cracoviensia” 1972, t. 14, z. 1, s. 24.

wątpienia należy zabójstwo pod wpływem silnego wzburzenia usprawiedliwionego okolicznościami) należy przyjąć szeroką perspektywę i być otwartym na wszelkie możliwości, również te na pierwszy rzut oka kontrowersyjne, ale finalnie dające się wyjaśnić i uzasadnić.

Bibliografia

- Borowski W.M., *Zabójstwo w uniesieniu*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1926, nr 27, s. 365–371.
- Buchała K., *Niektóre problemy zabójstwa pod wpływem silnego afektu*, „Palestra” 1987, nr 10–11 (358–359), s. 123–145.
- Buchała K., *Prawo karne materialne*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1989.
- Buchała K., Zoll A., *Polskie prawo karne*, Wydawnictwa Prawnicze PWN, Warszawa 1997.
- Budyn-Kulik M., *Czy uprzywilejowany typ zabójstwa pod wpływem silnego wzburzenia jest potrzebny?*, w: *Zmodyfikowane typy przestępstw w teorii i praktyce sądowej*, red. J. Giezek, J. Brzezińska, Wolters Kluwer, Warszawa 2017, s. 301–317.
- Budyn-Kulik M., *Umyślność w prawie karnym i psychologii. Teoria i praktyka sądowa*, Wolters Kluwer, Warszawa 2015.
- Budyn-Kulik M., *Zabójstwo tyrana domowego. Studium prawnokarne i wiktymologiczne*, Oficyna Wydawnicza Verba, Lublin 2005.
- Cieślak M., *Zabójstwo pod wpływem silnego wzburzenia*, w: *System prawa karnego. O przestępstwach w szczególności*, red. I. Andrejew, L. Kubicki, J. Waszczyński, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław 1985, s. 340–351.
- Cora S., *Zabójstwo pod wpływem silnego wzburzenia w świetle prawa i psychologii*, „Nowe Prawo” 1973, nr 7–8 (325), s. 1026–1039.
- Daszkiewicz K., *Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu. Rozdział XIX kodeksu karnego. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2000.
- Daszkiewicz K., *Przestępstwa z afektu w polskim prawie karnym*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1982.
- Daszkiewicz K., *Przestępstwo z premedytacją*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1968.
- Daszkiewicz K., *Zamiar nagły (dolus repentinus) w polskim prawie karnym*, „Palestra” 1968, nr 4 (124), s. 51–60.
- Gierowski J.K., Szaszkiwicz M., *Osobowość i motywacja sprawców zabójstw*, w: *Zabójcy i ich ofiary. Psychologiczne podstawy profilowania nieznanego sprawcy zabójstwa*, red. J.K. Gierowski, T. Jaśkiewicz-Obydzińska, Wydawnictwo Instytutu Ekspertyz Sądowych, Kraków 2002, s. 35–68.
- Giezek J., *Świadomość sprawcy czynu zabronionego*, Wolters Kluwer, Warszawa 2013.
- Gubiński A., *Zabójstwo pod wpływem silnego wzruszenia*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1961.
- Heitzman J., *Stres w etiologii przestępstw agresywnych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2002.
- Horoszowski P., *Zabójstwo z afektu*, Trzaska, Evert i Michalski, Warszawa 1947.

- Kowalewska-Łukuć M., *Zamiar ewentualny w świetle psychologii*, Ars boni et aequi, Poznań 2015.
- Makarewicz J., *Kodeks karny z komentarzem*, Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, Lwów 1935.
- Miodulski K., *Zabójstwo pod wpływem silnego wzruszenia*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1956, nr 1 (45), s. 27–36.
- Pikulski S., *Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu*, w: *Przestępstwa przeciwko dobrom indywidualnym*, t. 10, red. J. Warylewski, C.H. Beck, Warszawa 2012, s. 1–318.
- Pikulski S., *Zabójstwo z zazdrości*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1991.
- Pławski S., *Przestępstwa przeciwko życiu*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1963.
- Pobocho J., *Aspekty psychiatryczne, psychologiczne i prawne stanu silnego wzburzenia*, „Palestra” 1993, nr 7–8 (427–428), s. 31–41.
- Popławski H., *Okoliczności usprawiedliwiające stan silnego wzburzenia i nie usprawiedliwiające go*, „Palestra” 1981, nr 1 (277), s. 51–66.
- Rosengarten F., *Zabójstwo w afekcie*, „Nowe Prawo” 1975, nr 4 (346), s. 526–536.
- Szymusik A., *Psychopatologia zabójstw*, „Folia Medica Cracoviensia” 1972, t. 14, z. 1, s. 3–24.
- Świda W., *Prawo karne*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1989.
- Tarnawski M., *Zabójstwo uprzywilejowane w ujęciu polskiego prawa karnego*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 1981.
- Tarnawski M., *Z problematyki motywacji sprawcy zabójstwa pod wpływem silnego wzburzenia (art. 148 § 2 k.k.)*, „Ruch Prawniczy, Socjologiczny i Ekonomiczny” 1981, nr 2, s. 173–186.
- Waszczyński J., *Jeszcze w sprawie zamiaru ewentualnego*, „Palestra” 1977, nr 5 (233), s. 69–78.
- Wolter W., *Nauka o przestępstwie*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1973.
- Wróbel W., Zoll A., *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Wydawnictwo Zakład, Kraków 2011.

lic. DAMIAN DRABIK

e-mail: ddrabik2@gmail.com

Kryminolog, absolwent studiów pierwszego stopnia na kierunku kryminologia, student drugiego roku studiów drugiego stopnia na kierunku kryminologia prawnicza (Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego). Wielokrotny prelegent na konferencjach naukowych z zakresu kryminologii, psychologii, prawa karnego. Uczestnik wydarzeń popularyzujących naukę.

A criminologist, a graduate of first-degree studies in criminology, a second-year student of second-degree studies in legal criminology (Faculty of Law, Administration and Economics, University of Wrocław). A frequent speaker at scientific conferences on criminology, psychology, criminal law. Participant of events popularizing science.